

Redovisning av åtgärdsprogram för sällsynta skapanior på tidvis översvämmad ved, 2015 – 2019

Timmerskapania (*Scapania apiculata*)
Svämskapania (*Scapania glaucocephala*)
Mikroskapania (*Scapania carinthiaca*)
Hotkategori: Starkt hotad EN

Rapporten har upprättats av
Tomas Troschke, Länsstyrelsen Gävleborg

NATURVÅRDSVERKET

Förord

Åtgärdsprogram för hotade arter och naturtyper är ett av flera verktyg för att nå det av riksdagen beslutade miljö kvalitetsmålet Ett rikt växt- och djurliv, och även de övriga sex ekosystemrelaterade miljö kvalitetsmålen.

Åtgärdsprogram för hotade arter och naturtyper bidrar även till att uppnå Aichimål 12 inom Konventionen för biologisk mångfald som handlar om att senast 2020 ha förbättrat hotade arters bevarandestatus och mål 15, delmål 15.5 i de Globala målen för hållbar utveckling om att hejda förlusten av biologisk mångfald och senast 2020 skydda och förebygga utrotning av hotade arter.

Åtgärdsprogrammet för för sällsynta skapanior på tidvis översvämmande ved, 2015–2019 har koordinerats nationellt av Länsstyrelsen Gävleborg. Denna rapport är en redovisning till Naturvårdsverket av genomförda åtgärder och resultat från programperioden. Rapporten innehåller även förslag om programmets eventuella fortsättning.

De konkreta slutsatserna i rapporten speglar författarens bedömningar och är inte en självklar återspeglning av Naturvårdsverkets ställningstagande. Rapporten kommer att användas som ett underlag för Naturvårdsverkets beslut om åtgärdsprogrammets fortsättning.

Samlad information om åtgärdsprogrammet finns här:

<https://www.naturvardsverket.se/om-oss/publikationer/6600/atgardsprogram-sallsynta-skapanior-tidvis-oversvammad-ved>

Innehåll

FÖRORD	5
INNEHÅLL	6
SAMMANFATTNING	7
BAKGRUND	8
VISION OCH MÅL	9
Vision	9
Långsiktigt mål	9
Kortsiktigt mål	9
GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER	10
Dialog och samverkan	10
Aktiva åtgärder i fält	10
Datainsamling och analyser	10
Kostnad av genomförda åtgärder	11
RESULTAT AV GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER	12
SLUTSATSER	14
PUBLIKATIONSLISTA	15
BILAGOR	16

Sammanfattning

Åtgärdsprogrammet har omfattat de tre levermossorna timmerskapania *Scapania apiculata*, mikroskapania *Scapania carinthiaca* (*S. massalongi*) och svämskapania *Scapania glaucocephala*. Alla arterna växer på död ved som periodvis översvämmas av vatten.

De inventeringar av arterna som genomförts under programperioden har gett en hel del nya lokaler för arterna.

Informationsinsatser har riktats mot olika aktörer till exempel markägare, entreprenörer, tjänstemän på länsstyrelser och skogsstyrelser. Dessa insatser var behövliga och lyckosamma.

Uppföljning av tidigare kända lokaler har påvisat bristen på lämplig substrat för arterna att växa på. Även om en del åtgärder i form av tillförsel av död ved i våtar och vattendrag genomförts under programperioden är det en aktivitet som bör öka framöver.

Försök med transplantering av små skapanior har precis inletts. Kunskapen om hur transplantationer ska utföras är dålig och det är viktigt att arbetet kan fortsätta framöver.

Åtgärdsprogrammet bör förlängas eftersom hotbilden för arterna är stor. Om inte de nu kända förekomsterna förstärks med substrat för artena att växa på bedöms situationen försämrats och läget är relativt besvärligt redan nu. Fler län än de som är angivna i nuvarande åtgärdstabell bör engageras att arbeta med biotopförstärkande åtgärder och när kunskap finns även transplantering.

Förslaget är att programmet förlängs med en smärre uppdatering av åtgärdstabellen.

Bakgrund

Detta åtgärdsprogram omfattar de tre levermossorna timmerskapania *Scapania apiculata*, mikroskapania *Scapania carinthiaca* (*S. massalongi*) och svämskapania *Scapania glaucocephala*. Alla arterna växer på död ved som periodvis översvämmas av vatten. Vanligaste trädslagen är barrträd, men asplågor i lämpligt läge verkar även vara riktigt bra substrat. Mikroskapania förekommer ofta på hårdare stockar än de andra arterna, till exempel på gamla tallstockar som är rester från flottningsperioden. För alla arterna är den periodvisa översvämningen avgörande, bland annat för att minska konkurrensen från mer dominerande men översvämningssärliga arter. Naturliga växtmiljöer är barrdominerade skogar vid glupar och större bäckar och åar med en relativt stor och naturlig vattenståndsamplitud. Men arterna kan även förekomma i reglerade vattendrag, särskilt på platser som trots regleringen då och då översvämmas.

Alla tre arterna sprider sig främst med hjälp av groddkorn, och verkar kunna sprida sig förhållandevis effektivt längs vattendrag. Arterna hotas av bristen på ved i och intill vattendrag med naturlig vattenståndsfuktuation, och även av reglering av vattendrag. Många av förekomsterna är små vilket gör att det finns risk att de kan försvinna från flera lokaler på sikt, trots eventuella skyddsåtgärder. I åtgärdsprogrammet föreslås bland annat populationsförstärkande åtgärder, åtgärder för att förbättra livsmiljöer samt viss inventering.

Programmet löpt mellan 2015–2019 och berört ett stort antal län: M, H, E, O, F, T, U, S, C, Z, W, X, Y, AC, BD

Vision och mål

Den vision och de mål som nämns i åtgärdsprogrammet sällsynta skapanior på tidvis översvämmad ved 2015–2019 lyder:

Vision

Det övergripande målet är att timmerskapania, mikroskapania och svämskapania ska klassificeras som livskraftiga (LC) i Sverige och därmed på sikt tas bort från rödlistan. Det betyder att arterna inte minskar och att populationen är tillräckligt stor för en långsiktig överlevnad. Var och en av arterna ska förekomma på mer än 2000 stockar på mer än 300 lokaler och utbredningsområdet bör utökas till att omfatta delar av Götaland och norra Norrland. Siffrorna är uppskattningar och påverkas bland annat av den förhållandevis stora variationen i populationsstorlek mellan år.

För att uppnå visionen behöver arterna förekomma på fler lokaler och vara betydligt vanligare på dessa än som idag är fallet. För timmerskapania måste omkring 200 nya områden upptäckas eller skapas. För mikroskapania måste omkring 250 nya områden upptäckas eller skapas. För svämskapania måste omkring 275 nya områden upptäckas eller skapas. Dessutom måste antalet stockar med arterna öka på en stor del av lokalerna.

Långsiktigt mål

- Senast 2030 ska arternas hotbild och populationsutveckling ha förbättrats så att de i framtida rödlista bedöms som mindre hotade jämfört med den aktuella rödlistan (Gärdenfors 2010) och som sämst som Sårbara (VU). För att uppnå dessa mål krävs att varje art förekommer på fler än 1000 stockar och dessutom inte minskar.

Kortsiktigt mål

- Senast 2019 ska timmerskapania förekomma på mer än 400 stockar och 100 aktuella lokaler,
- Senast 2019 ska mikroskapania förekomma på mer än 200 stockar och 50 aktuella lokaler,
- Senast 2019 ska svämskapania förekomma på mer än 200 stockar och 25 aktuella lokaler,
- Senast 2019 ska utbredningsområdet ha ökat till att omfatta minst ett nytt län för respektive art.

Genomförda åtgärder

I det här avsnittet ges en kortfattad beskrivning av de åtgärder som har genomförts samt kostnader under åtgärdsprogrammets giltighetstid.

Dialog och samverkan

Länstyrelserna i Dalarna, Jämtland, Gävleborg, Västernorrland och Västerbotten har genomfört informations- och utbildningsinsatser för att öka kännedomen om arterna och dess krav på växtmiljö. Målgrupper som nåtts är bland annat skogsägare, inköpare, entreprenörer, handläggare och konsulter som arbetar med vattendragsrestaurering, tjänstemän på Skogsstyrelsen och Länsstyrelser som arbetar med områdesskydd och reservatsförvaltning eller skogsavverkningar. Målgrupperna har varierat en del mellan de olika länen.

Ett artefaktblad togs fram under 2015. Dessutom har länsstyrelsen i Västerbotten uppdragit åt Naturcentrum att skriva en anvisning om vad man bör tänka på vid vattendragsrestaureringar.

Lämnande av råd vid avverkningsanmälningar och vattendragsrestaureringar har genomförts vid ett antal tillfällen.

I samband med arbete med en ansökan om LIFE-medel för vattendragsrestaurering av större vattendrag i Gävleborgs och Jämtlands län har tid ägnats åt att planera för utläggning av hundratals stockar som kan bli substrat för bland annat mikroskapania.

Aktiva åtgärder i fält

Än så länge är det få länsstyrelser som aktivt arbetat med åtgärder. Dalarnas län har lagt ut stockar i egen regi på en lokal. SCA har lagt ut ved vid ett vattendrag under programperioden och vid ett annat under 2014.

Under 2019 påbörjade Gävleborg ett försök med att flytta små vedbitar med skapanior från en låga till en annan för att på så sätt öka antalet substrat med arterna. Under kommande år planeras detta följas upp samt om möjligt genomföra flera liknande försök.

Datainsamling och analyser

Sju län (Dalarna, Gävleborg, Västernorrland, Uppsala, Örebro, Kronoberg och Västra Götaland) har genomfört inventeringar inom ramen för ÅGP. Därutöver har det genomförts uppföljning inom ramen för biogeografisk uppföljning av mikroskapania.

Kostnad av genomförda åtgärder

Den totala kostnaden för genomförda åtgärder som bekostats via NV-ÅGP under programperioden 2015–2019 har uppgått till 568 859 kr (Tabell. 1). Utöver det har åtgärder som bekostats av andra finansiärer genomförts. De andra finansiärerna består av SCA och NV genom arbetet med Biogeografisk uppföljning.

Tabell 1: Kostnader för genomförda åtgärder.

Åtgärd	2015	2016	2017	2018	2019	Totalt
Dialog & samverkan samt övergripande koordinering	52 237	48 066	64 005	21 791	31 109	217 208
Aktiva åtgärder i fält	0	0	0	28 353	15 490	43 843
Datainsamling & analyser	46 673	109 821	84 874	32 720	33 720	307 808
<i>Total uppskattad kostnad för åren 2015-2019</i>	98 910	157 887	148 879	82 864	80 319	568 859

Resultat av genomförda åtgärder

I det här avsnittet redovisas resultatet av de åtgärder som har genomförts under åtgärdsprogrammets giltighetstid.

Genom utbildningsinsatserna har medvetenheten om vedens betydelse vid vattendrag och vätar i skogslandskapet ökat och i åtminstone ett par län läggs ved ut i samband med vattendragsrestaureringar i syfte att gynna mossorna.

Rådgivning i samband med avverkningsanmälningar och vattendragsrestaureringar har genomförts vid ett antal tillfällen. Flera lokaler har räddats från förstörelse på detta vis.

Den LIFE-ansökan (Rivers for Life) som lämnats in i några omgångar är nu beviljad vilket innebär att de båda deltagande länen (Gävleborg och Jämtland) får Skapania-åtgärder (inköp och utläggning av ved utmed vattendrag) finansierade genom detta projekt. Transplantering av mossor planeras ske genom samverkan med ÅGP.

Transplanteringsförsök har precis inletts i Gävleborg och kan inte utvärderas ännu.

Många nyfynd av alla tre arterna har gjorts i flera län under programperioden och fynd har gjorts i län där arterna inte var kända tidigare, se bilaga. Fynd av timmerskapania har gjorts i Kronobergs län och av svämskapania i Norrbottens län, vilket förefaller vara de första fynden av respektive art i dessa län. Tyvärr förefaller några skapanialokaler även gått förlorade. På flertalet av dessa lokaler har helt enkelt substratet förlorat sin struktur och är inte längre lämpligt, någon lokal har blivit avverkad och vid minst en lokal har sannolikt skott försvunnit till följd av slumpmässig yttre påverkan. Totalt sett har antalet kända lokaler ökat.

Inventeringen av framför allt mikroskapania som utfördes inom ramen för Biogeografisk uppföljning visade att de flesta tidigare kända lokalerna fanns kvar (21 av 22), men gav en en dyster bild av framtiden om inte fler åtgärder vidtas för arten. Författaren skriver:

”Sammanfattningsvis ser resultatet inte alarmerande ut eftersom arten bara försvunnit från en lokal. Men på sikt är situationen nästan katastrofal, för om bara några år kommer flertalet av de individfattigaste populationerna ovan att försvinna. Arten har hittills varit relativt bra på att hålla sig kvar på sina lokaler eftersom den oftast växer på hårda långlivade stockar av främst kulturved. Men på nästan alla lokaler ser det mörkt ut för artens fortlevnad på längre sikt. På många av lokalerna finns det alldeles för ont om lämplig ved idag och det ser mycket värre ut på längre sikt. De flesta lokalerna utanför skyddade områden har avverkats alldeles för hårt. Det finns få eller inga äldre träd som kommer bli lämpliga lågor inom överskådlig tid. På de flesta skyddade lokalerna ser det tyvärr inte så mycket bättre ut. Eftersom mikroskapania till stor del förekommer på åtminstone relativt senvuxen tallved så

tar det substratet lång tid att tillverka, kanske flera hundra år. Enda räddningen för arten på många av lokalerna är att man placerar ut ved på strategiska platser i vattendragen som arten kan sprida sig till (kanske behöver den hjälp med spridningen också). Annars kommer arten försvinna från många av lokalerna inom ett eller två decennier!”

Slutsatser

I det här avsnittet redovisas en kortfattad bedömning av genomförda åtgärder och måluppfyllelse, samt rekommendation om programmets eventuella fortsättning.

De inventeringar av arterna som genomförts under programperioden har gett en hel del nya lokaler för arterna. Den absolut största framgången kom dock vid de inventeringar som genomfördes under framtagandet av programmet. Innan dess var mikro- och svämkskapania endast kända från någon enstaka lokal.

Eftersom många vattendragsrestaureringar görs i landet har de informationsinsatser som riktats mot dessa aktörer varit behövliga och lyckosamma.

Uppföljning av tidigare kända lokaler har påvisat bristen på lämplig substrat. Även om en del åtgärder i form av tillförsel av död ved i våtar och vattendrag genomförts är det en aktivitet som bör öka framöver.

Försök med transplantering av små skapanior har precis inletts. Kunskapen om hur sådana ska utföras är låg och det är viktigt att arbetet kan fortsätta framöver.

Någon genetisk studie av den svenska populationen av svämkskapania har inte genomförts, men bedöms fortfarande som relevant.

Den förstudie/utredning av de juridiska grundförutsättningarna inför omprövning av vattendomar för tre vattendrag som förslogs i åtgärdsprogrammen har inte genomförts inom ramen för ÅGP. Det bedöms inte heller som nödvändigt eftersom det mest av omprövningsarbetet sker inom ramen för den nationella planen för miljöanpassning av vattenkraft (NAP).

Måluppfyllelsen är svår att utvärdera, men såväl antalet kända lokaler som den geografiska spridningen har ökat. Samtliga arter ligger kvar i samma hotkategori 2020 som 2015, det vill säga Starkt hotad (EN). Mikroskapania är upptagen i bilaga 2 till art- och habitatdirektivet och omfattas av artikel 17-rapporteringen. År 2019 klassades arten som U2 Unfavourable – Bad.

Åtgärdsprogrammet bör förlängas eftersom hotbilden är stor. Om inte de nu kända förekomsterna förstärks med substrat bedöms situationen försämrats och läget är relativt besvärligt redan nu. Fler län än de som är angivna i nuvarande åtgärdstabell bör engageras att arbeta med biotopförstärkande åtgärder och när kunskap finns även transplantering.

Förslaget är att programmet förlängs med en uppdatering av åtgärdstabellen.

Publikationslista

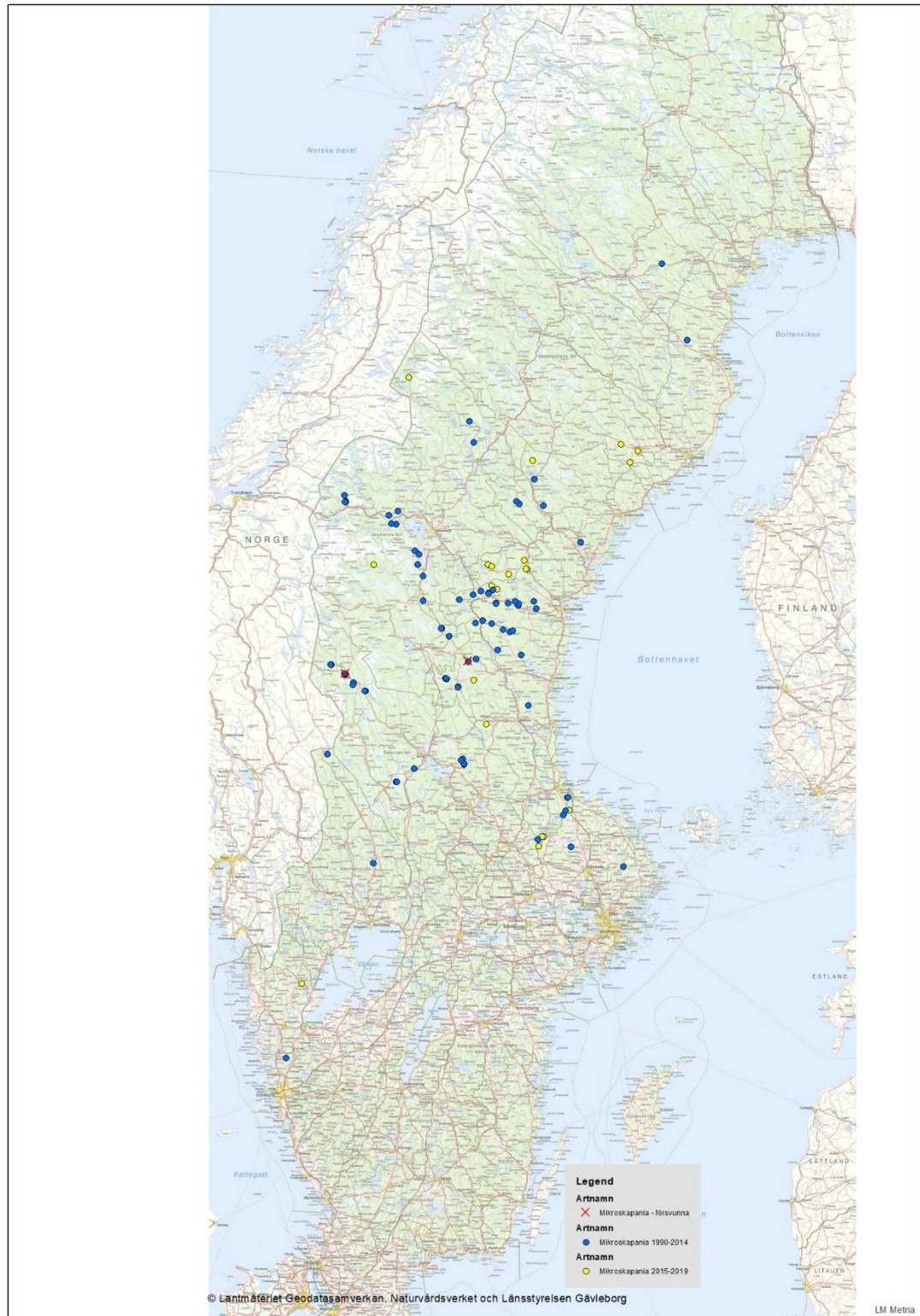
Biogeografisk uppföljning av mossor 2016, Naturcentrum AB.
[FULLTEXT01.pdf \(diva-portal.org\)](#)

Biogeografisk uppföljning av mossor 2017, Naturcentrum AB. Opublicerad rapport.

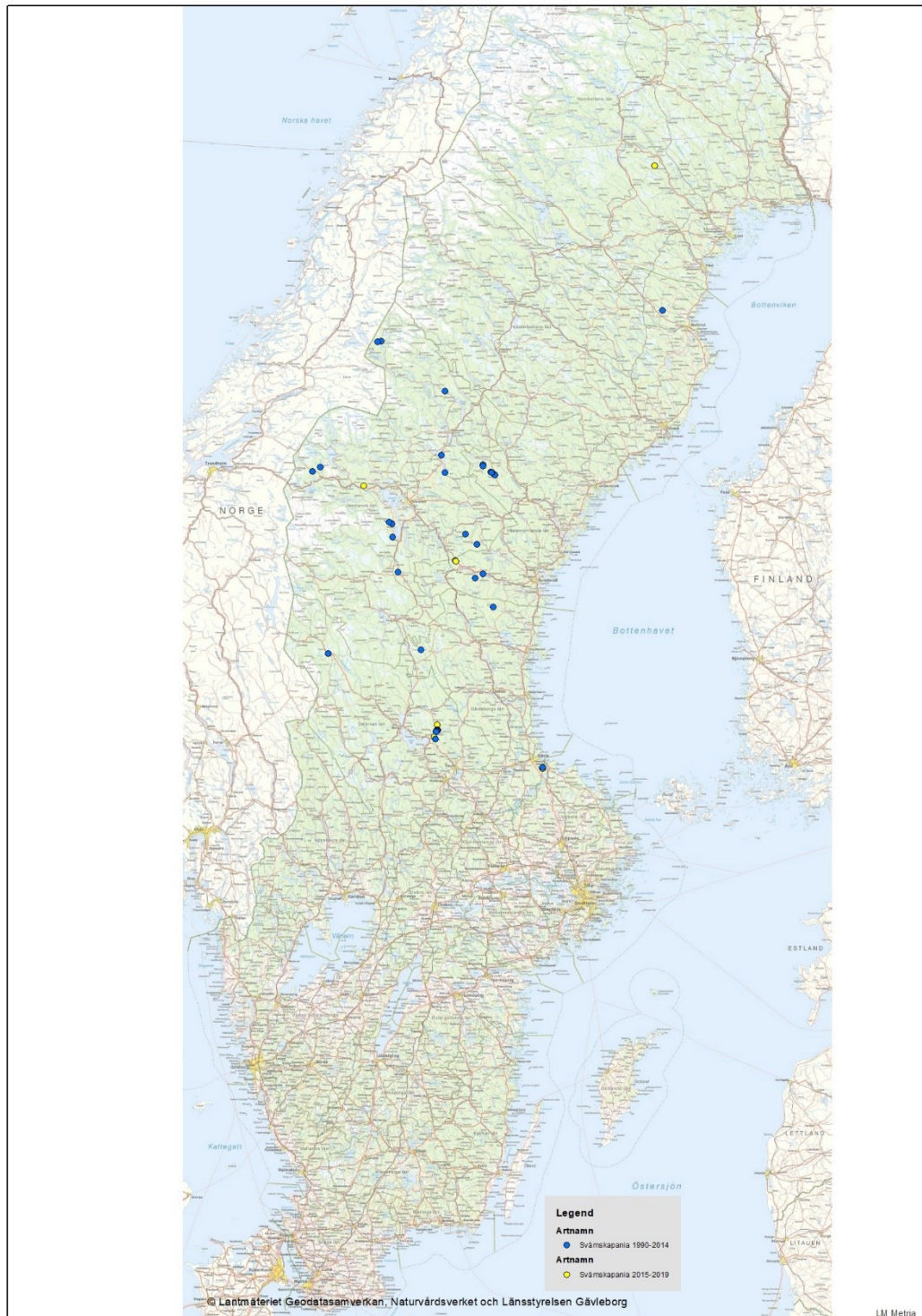
Mossor på död ved vid vatten - Att tänka på vid restaurering av vattendrag. 2017. Naturcentrum AB och Länsstyrelsen i Västerbotten.
<https://www.lansstyrelsen.se/vasterbotten/om-oss/vara-tjanster/publikationer/2017/mossor-pa-dod-ved-vid-vatten.html>

Bilagor

Fynd av mikroskapania 1990-2014 (blå prickar) respektive 2015-2019 (gula prickar).

Fynd av svämskapania 1990-2014 (blå prickar) respektive 2015-2019 (gula prickar).

Fynd av timmerskapania 1990-2014 (blå prickar) respektive 2015-2019 (gula prickar).

